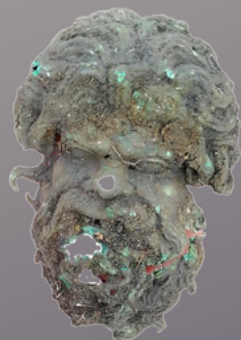

STUDIJ ARHEOLOGIJE

Mostar, 2022

Nakladnik:

Filozofski fakultet
Sveučilište u Mostaru

Privedio:

doc. dr. sc. Tino Tomas

Lektura:

Marija Vukoja

Grafička priprema i obrada:

doc. dr. sc. Tino Tomas

Fotografije, crteži i ilustracije:

Arhiva Studija arheologije

Tisak:

Sveučilišna tiskara *Pressum*

Naklada:

800

ARHEOLOGIJA

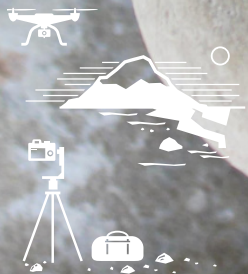
Što je to arheologija

Arheologija je znanost koja se bavi sustavnim istraživanjem, analiziranjem i interpretiranjem različitih segmenata ljudske prošlosti na temelju stvarnih materijalnih izvora te različitih tragova u okolišu koje je ostavio čovjek. S obzirom na to da je u središtu zanimanja arheologije čovjek, arheologija pripada skupini humanističkih znanosti, a kako proučava prošlost, ona je i povijesna znanost. Međutim, metodologija koju koristi arheologija (osobito prilikom sama procesa arheološkoga iskopavanja, ali i arheološkoga reknosciranja, prikupljanja i analize arheološke građe, podataka, uzoraka, i sl.) utemeljena je na čitavu nizu tehničkih i prirodnih znanosti. Prema tomu, iako arheologiju svrstavamo u red humanističkih znanosti, ona se prema svojoj specifičnoj istraživačkoj metodologiji od istih uvelike i razlikuje.

Cilj arheologije

Krajnji cilj arheologije nije proučavanje samih nalaza (artefakata) nego sveobuhvatno proučavanje ljudskih zajednica i društava, odnosno promjena koje su im se dogodile od njihove prve pojave. Dakle, arheologiju ne zanima samo kada i gdje, nego zašto i kako. Odnosno, arheologija želi dobiti jasnu sliku o tome kako su ljudi živjeli i kako su iskorištavali svoj okoliš, ali i shvatiti zašto su baš tako živjeli i zašto su razvili određene načine ponašanja.

Arheološki izvori

Arheološke izvore čine sve vrste arheoloških nalaza i nalazišta – od pojedinačnih artefakata do složenih građevinskih struktura i kompleksa, kao i svi mogući tragovi (ostatci) bilo kakve ljudske aktivnosti u okolišu. Do njih se dolazi terenskim pregledom (rekognosciranjem) i/ili iskopavanjem. Danas smatramo da su nalazi i nalazišta predmeti i tragovi (ostatci) koje prema njihovim fizičkim obilježjima ili mjestom u prostoru (okolišu) vežemo za aktivnosti čovjeka i različite potrebe ljudske zajednice u određenome kulturno-povijesnom trenutku.

Arheološki kontekst

Arheološki nalaz ima istinsku vrijednost jedino u svome originalnom kontekstu. Arheološki kontekst znanstveno je utemeljen položaj nalaza u vremenu i prostoru, tj. u odnosu prema ostalim nalazima na arheološkom nalazištu. Bitna je dimenzija arheološkoga konteksta prostor. Tako uspostavljen trodimenzionalni odnos između arheoloških struktura, slojeva i različitih nalaza omogućuje interpretaciju nalazišta, ali i širega kulturnog krajolika. Arheološki kontekst je vrlo važan, te za modernu znanost danas, arheološki nalaz bez konteksta gotovo da nema vrijednost.

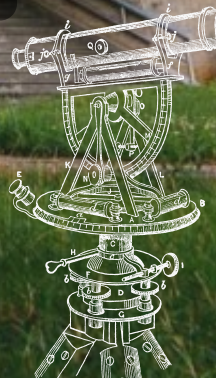
O STUDIJU ARHEOLOGIJE

Studij arheologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru

Općenito, začetke razvoja moderne arheološke znanosti na europskome tlu možemo pratiti od polovine 19. stoljeća. U Bosni i Hercegovini, nakon austrougarske okupacije, godine 1878. počinje i sustavniji pristup očuvanju i zaštiti kulturno-povijesne baštine. Za to vrijeme u zemlji se budi i znanstveni interes za arheologiju. Kao u rijetko kojoj zemlji arheologija u Bosni i Hercegovini već se od samih početaka čvrsto etablirala. Tako arheolozi u BiH uspješno odgovaraju svim metodološkim prohtjevima koje je struka postavila pred njih, štoviše, oni aktivno sudjeluju i u njezinu razvoju. Upravo je prvi znanstveni časopis s prostora Bosne i Hercegovine u svezi s arheološkom strukom – Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu utemeljen 1889. godine.

Unatoč činjenici da su tijekom čitava niza godina bosanskohercegovačka arheologija i arheolozi u velikoj mjeri prepoznavani kako u domaćim tako i u inozemnim znanstvenim i stručnim krugovima, u državi nije bilo organizirana studija arheologije. Na tadašnjemu Pedagoškom fakultetu Sveučilišta u Mostaru (danas Filozofski fakultet) 2001. godine osniva se Studij arheologije kao prvi studij arheologije na prostoru Bosne i Hercegovine! Razlozi osnivanja Studija arheologije prvenstveno leže u potrebi za stvaranjem kadra sa širokom stručnom i znanstvenom naobrazbom iz polja arheologije koji bi ujedno mogao zadovoljiti neprestanu potrebu za stručnjacima toga profila na tržištu rada – kako u javnome tako i u privatnome sektoru.

Struktura Studija

Studij arheologije organiziran je u dvije razine (ciklusa) studiranja – trogodišnjega preddiplomskog i dvogodišnjega diplomskog studija.

Preddiplomski Studij arheologije – predviđeno je trajanje preddiplomskog studija šest semestara, odnosno tri akademske godine. Prvi ciklus preddiplomskog Studija arheologije pruža studentima temeljna znanja iz različitih grana europske arheologije (prapovijest, antika i srednji vijek) i pomoćnih disciplina te omogućuje ovladavanje osnovnom metodologijom i tehnikama terenskog rada. Po završetku preddiplomskoga Studija arheologije stječe se akademski naziv *bachelor*/prvostupnik arheologije. Završeni prvostupnici arheologije mogu nastaviti izobrazbu na diplomskom studiju institucije izvođača ili na srodnim studijima drugih institucija u zemlji i inozemstvu. Nadalje, mogu obavljati pomoćne muzejske i tehničke poslove u različitim javnim i privatnim znanstveno-istraživačkim i kulturnim ustanovama, državnoj upravi i sl., kao i svim ostalim državnim i pravnim institucijama iz oblasti kulture, znanosti, medija ili turizma koje iskažu potrebu za stručnjacima toga profila.

Diplomski studij arheologije – predviđeno je trajanje diplomskog Studija arheologije četiri semestra ili dvije akademske godine. Osim preddiplomskog studija ustanove-predlagača, za upis na diplomski Studij arheologije mogu se prijaviti i studenti koji su završili preddiplomski Studij arheologije u Bosni i Hercegovini ili u inozemstvu. Diplomski Studij arheologije omogućava studentima razvijanje i stjecanje specijalističkih znanja iz različitih grana arheologije, ključnih za sudjelovanje u procesu arheoloških istraživanja, zatim ovladavanje njihovom praktičnom primjenom, te ovladavanje metodologijom arheoloških istraživanja (iskopavanja) i metodologijom znanstvenoga rada. Po završetku diplomskoga Studija arheologije stječe se akademski naziv *magistar* arheologije. Mogućnost zapošljavanja završenih magistara arheologije nudi se prije svega u institucijama javnoga sektora i državne uprave, koje iskazuju najveće potrebe za takvim visokostručnim i znanstveno-profiliranim kadrom: muzejskim ustanovama, znanstveno-istraživačkim institutima, državnoj upravi za zaštitu kulturne i prirodne baštine itd. Dio kadra svoje mjesto će naći i na visokim učilištima ili sveučilištima. Svrha studija je također ponuditi visokostručni kadar i privatnome sektoru, odnosno tvrtkama specijaliziranim za arheološka iskopavanja i konzervatorsko-restauratorske radove.

Specifičnost studija

Svake godine Studij arheologije za studente organizira redovitu terensku nastavu (praksu) na arheološkim nalazištima diljem zemlje. Terenska je nastava za većinu studenata i prva prilika da se susretnu s praktičnom stranom arheologije tijekom studija. Cilj je terenske nastave upoznati studente s ambijentom i tipičnim prostornim i prirodnim odrednicama samih arheoloških nalazišta iz različitih prapovijesnih i povijesnih razdoblja te s osnovnim arheološkim instrumentarijem kako bi mogli ovladati različitim metodološkim pristupima u iskopavanju i istraživanju različitih arheoloških nalazišta iz različitih razdoblja.

Također, Studij arheologije za svoje studente organizira i stručne ekscurzije koje uključuju posjetu zanimljivim arheološkim nalazištima u zemlji i inozemstvu kao i posjete najvažnijim muzejskim i znanstveno-istraživačkim institucijama iz područja arheologije.

Usklađenost s relevantnim programima u inozemstvu

Program Studija arheologije Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru usklađen je s programima srodnih fakulteta i studija s više vodećih referentnih europskih i američkih sveučilišta. S obzirom na to da je ustrojen u skladu s odrednicama Bolonjske deklaracije, studijski program omogućava horizontalnu i vertikalnu prohodnost studenata u druga sveučilišta u inozemstvu. Tako su preko aktivnih mreža razmjene u kojima Studij sudjeluje – CEEPUS (ARHEOPED) i ERASMUS+, studenti imali priliku boraviti ili nastavljati školovanje na različitim partnerskim institucijama u inozemstvu.

Erasmus+

Sadašnji i bivši djelatnici Studija

- akademik prof. dr. sc. Željko Tomičić
- prof. dr. sc. Brunislav Marijanović
- prof. dr. sc. Ante Uglešić
- prof. dr. sc. Miroslav Glavičić
- prof. dr. sc. Željko Miletić
- prof. dr. sc. Zdenko Brusić († *in memoriam*)
- prof. dr. sc. Boško Marijan († *in memoriam*)
- prof. dr. sc. Dražen Maršić
- izv. prof. dr. sc. Dario Vujević
- izv. prof. dr. sc. Igor Borzić
- izv. prof. dr. sc. Josipa Baraka Perica
- doc. dr. sc. Mate Parica
- doc. dr. sc. Tomislav Fabijanić
- doc. dr. sc. Nina Čuljak
- doc. dr. sc. Edita Vučić
- doc. dr. sc. Tino Tomas
- doc. dr. sc. Mirko Rašić
- dr. sc. Željka Pandža
- dr. sc. Snježana Vasilj
- mr. sc. Ivanka Miličević Capek
- mr. sc. Tihomir Glavaš († *in memoriam*)
- Ankica Odža, mag. arheol.

ARHEOLOGIJA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA

Arheologija i kulturno-povijesna baština

Često su različiti materijalni ostatci i tragovi koje je iza sebe ostavio čovjek (e. g. arheološki nalazi i nalazišta), koji su predmetom znanstvenoga interesa arheologije, obuhvaćeni sintagmom kulturno-povijesna baština. Najsžažetije, kulturno-povijesnu baštinu možemo definirati kao nasljeđe materijalnih ostataka određene zajednice ili društva koji čine ostavštinu prošlih generacija, a čuvaju se u sadašnjosti, za dobrobit budućim generacijama. Važnost kulturno-povijesne baštine u odgovorima na temeljna humanistička pitanja (podrijetlo ljudske populacije, kulture, identiteta), odnosno kao primarna dobra od najvećega interesa čovječanstva, odavno je prepoznata i stoga na više razina zaštićena zakonima i međunarodnim konvencijama.

Kulturno-povijesna baština, arheologija i identitet

Upravo se ti materijalni ostatci, koji trajno svjedoče svekoliko djelovanje određenoga društva, zajednice ili naroda tijekom vremena, na kojima mi danas živimo i bez kojih ne bismo bili ovi sada, sastoje od skupa vrijednosti koje su prepoznate i posredovane kao identitet! U konačnici kulturno-povijesna baština jest identitet, između ta dva pojma možemo staviti znak jednakosti. Naravno, danas postoji čitav niz identiteta, uglavnom temeljenih na nizu različitih društvenih kategorija. Međutim, identitet koji svjedoči kulturno-povijesna baština jedini je onaj „pravi“ – fizički, mjerljiv, čvrsto utemeljen i višestruko dokazan.

Važnost arheologije u istraživanju, očuvanju, zaštiti i valorizaciji kulturno-povijesne baštine

Suvremeno doba prepoznaje kulturno-povijesnu baštinu kao nositeljicu identiteta, povijesti i kulture jedne zajednice, ali i društva, naroda i prostora u cjelini. Zbog toga naš odnos prema baštini treba zasnivati na načelima zaštite i očuvanja, što nas obvezuje prema prošlim, sadašnjim i budućim generacijama.

Rezultat uspješno vrednovane kulturno-povijesne baštine jest stvaranje raznolike turističke ponude, a ponajviše razvoj posebnih oblika turizma koji se nameću kao održiv smjer kretanja turističke destinacije. Turistička djelatnost u proteklih nekoliko desetljeća doživjela je promjene koje izazivaju duboka i temeljita odstupanja od već zastarjelih koncepata. Suvremeni su turisti obrazovani, znatizeljni i željni aktivna sudjelovanja u životu lokalne zajednice. U takvu se kontekstu upravo kulturno-povijesna baština nametnula kao resursni temelj razvoja kvalitetne i raznovrsne turističke ponude, jer ona predstavlja specifičan i jedinstven identitet i imidž određenoga područja te je sposobna stvoriti atmosferu destinacije (ne postoje dvije destinacije s identičnim kulturno-povijesnim resursima).

Stoga je bitno voditi brigu o očuvanju kulturno-povijesnih resursa kao temelja produktivne turističke ponude, koristiti ih na održiv i siguran način i ostaviti ih u naslijeđe budućim generacijama. Taj je posao jako osjetljiv jer kulturno-povijesna baština predstavlja vrijednost koja vrlo lako može biti upropaštena – manjkom stručnosti, znanja i ukusa! Tim više jer je uništavanje kulturno-povijesne baštine ireverzibilan proces, jedanput uništeni podatci ostaju zauvijek izgubljeni, stoga znanje i struka trebaju prethoditi svemu. Drugim riječima, trebaju nam institucije i stručnjaci koji će biti sposobni prihvatiti izazov i obaviti svoj dio posla da naš složeni identitet (baštinu) objasnimo sebi i drugima, i to znanstveno i komunikacijski na najučinkovitiji način!

USLUGE KOJE NUDI STUDIJ ARHEOLOGIJE

ISTRAŽIVANJE, ZAŠTITA, OČUVANJE I VALORIZACIJA KULTURNO-
POVIJESNE BAŠTINE

S obzirom na višegodišnje iskustvo znanstveno-nastavnoga kadra, Studij arheologije na tržištu rada nudi stručne i visokokvalitetne usluge u svezi s istraživanjem, očuvanjem, zaštitom i vrednovanjem kulturno-povijesne baštine:

- Probna (sondažna) arheološka istraživanja (iskopavanja)
- Zaštitna arheološka istraživanja (iskopavanja)
- Sustavna arheološka istraživanja (iskopavanja)
- Reambulacija – revizijska arheološka istraživanja (iskopavanja)
- Terenski pregled (rekognosciranje)
- Arheološki nadzor (prilikom izgradnje cesta, autocesta, vjetroelektrana i vjetroparkova, solarnih elektrana, stambenih i gospodarskih kompleksa, plinovoda, vodovoda i sličnih graditeljskih aktivnosti koje zakonski moraju imati prethodno izrađen arheološki elaborat)
- Izrada kompletne tehničke dokumentacije (fotodokumentacija, zračno snimanje, fotogrametrija, 3-D modeliranje, CAD crteži – tlocrti i presjeci arheoloških slojeva, profila i struktura)
- Primarna i sekundarna obrada arheološke građe i podataka
- Izrada stručnih elaborata
- Davanje stručnih mišljenja i savjetovanje
- Projektne aktivnosti
- Znanstvena i stručna publikacija

IZBOR DOSADAŠNJIH USPJEŠNO PROVEDENIH PROJEKATA STUDIJA ARHEOLOGIJE

Sustavna arheološka istraživanja nalazišta Ravliča pećina.

Lokacija: Peć Mlini, Drinovci (Općina Grude)

Vrijeme istraživanja: 2008. - 2010.

Vrsta istraživanja: Sustavno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Pećina (spilja)

Datacija: Rani i kasni neolitik, rani i razvijeni eneolitik, rano brončano doba

Istraživanja su bila organizirana u tri istraživačke kampanje tijekom 2008., 2009. i 2010. godine. Ciljevi istraživanja bili su obogatiti i upotpuniti prethodno dobivenu sliku kulturnoga razvoja Ravliča pećine, ali i doći do novih podataka, prije svega o prostornoj organizaciji, pratećim objektima i aktivnostima u svezi s najranijom organizacijom života u pećini. Također, uzorci poslani na 14C analizu dali su dragocjene apsolutne vremenske repere primjenjive za širi prostor istočnojadranske kulturne regije. Zbog specifična položaja kulturnoga sloja primijenjena je *frontal face approach* metoda iskopavanja. Ukupna istražena površina iznosila je 52 m², a debljina kulturnoga sloja do 2,5 m. Novija su iskopavanja samo potvrdila višestruku vrijednost Ravliča pećine i bogatstva njezine kulturne stratigrafije u razumijevanju nekih od ključnih procesa koji su se u prapovijesno vrijeme odvijali na širem prostoru istočne obale Jadrana (u vremenu od 6. do poč. 2. tisućljeća pr. Kr.). Od izuzetno bogate pokretne arheološke građe (ulomci keramičkih posuda, ulomci litičkoga i koštanoga oruđa) izdvajaju se nalazi obrednoga pečata – pintadere i ulomak figuralne plastike. Nalazi s navedenih istraživanja izloženi su i predstavljeni u arheološkoj zbirci Sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici (Općina Grude), dok je samo nalazište kao turistička atrakcija dostupno široj javnosti.

Sustavna arheološka istraživanja na nalazištu Crkvina

Lokacija: Rivine (Općina Stolac)

Vrijeme istraživanja: 2011. - 2014.

Vrsta istraživanja: Sustavno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Kasnoantički sakralni i gospodarski kompleks

Datacija: Kasna antika

Nalazište Crkvina nalazi se u mjestu Rivine u blizini Stoca. Nalazište je bilo poznato još ranije zbog djelomice vidljive kasnoantičke grobnice na svod, te slučajnim nalazima kamene plastike na koje su mještani nailazili. Istraživanja su bila organizirana kroz četiri istraživačke kampanje 2011., 2012., 2013. i 2014. godine. Riječ je o složenom nalazištu iz kasnoantičkog perioda (potvrđeno i radiometrijskim ^{14}C analizama), s pripadajućom arhitekturom sakralnog, funeralnog, te gospodarskog karaktera. Glavni cilj istraživanja bio je, uvažavanjem stratigrafskih podataka, dobiti jasnu sliku razvoja, međusobnih relacija i funkcija pojedinih dijelova kompleksa. Od zanimljivih nalaza svakako treba spomenuti više komada bogato ukrašena starokršćanskog kamenoga crkvenog namještaja, starokršćansku krsionicu sa zencem, kasnoantičku grobnicu na svod, tijesak za grožđe, spremnik za vodu i čitav niz zanimljive pokretne arheološke građe. Nakon dovršetka istraživanja nalazište je podvrgnuto postupcima primarne konzervacije i prezentacije.

Zaštitno arheološko istraživanje prapovijesne gomile u Prisoju

Lokacija: Gomilice - Prisoje, Drinovci (Općina Grude)

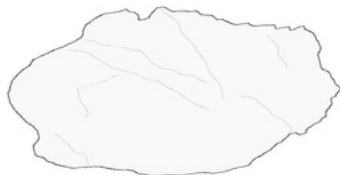
Vrijeme istraživanja: 2013.

Vrsta istraživanja: Zaštitno arheološko istraživanje

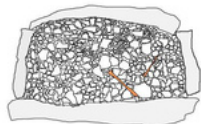
Vrsta nalazišta: Prapovijesna kamena gomila

Datacija: Rano brončano doba

Prapovijesna kamena gomila smještena je na položaju gomilice u Prisoju u Drinovcima. Gomila je jednim dijelom već bila devastirana, a na njezinoj površini već je bila vidljiva grobna arhitektura. Istraživanjem gomile otkriven je jedan grob s arhitekturom u vidu kamene škrinje izgrađene od četiriju uspravno postavljenih kamenih ploča, dok je kao poklopnica upotrijebljena masivna sedimentna kamena ploča. Grob je podignut na osnovi gomile, a bio je orijentiran u smjeru zapad – istok, dok je pokojnik u grob položen u zgrčenu položaju na bok, na podlogu od sitna tucanog kamena. Grob nije sadržavao priloge i nalaze (osim kostiju jedne individue). Na osnovi kamene gomile, koju je sačinjavao tanki sloj humozne zemlje, pronađeno je više ulomaka keramičkih posuda, od kojih su neke imale tipične forme i ukrasni sustav koji vežemo za mlađi dio prve faze cetinske kulture, odnosno vrijeme ranoga brončanog doba.

TLOCRT 1

TLOCRT 2

0 1 m

Arheološko istraživanje neolitičkog nalazišta u Rivinama

Lokacija: Raguževa njiva Rivine (Općina Stolac)

Vrijeme istraživanja: 2011. i 2014.

Vrsta istraživanja: Probno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Neolitičko stanište

Datacija: Rani neolitik

Istraživanja su provedena u dva istraživačka zahvata, 2011. i 2014. godine. Nalazište je smješteno u mjestu Rivine, oko 700 metara jugozapadno od kasnoantičkog kompleksa na položaju Crkvine. Na arheološko nalazište indicirao je jasan koloritni kontrast na svježe uzoranoj zemlji, kao i tipični površinski nalazi (ulomci keramike i litičke građe). Sve navedene okolnosti upućivale su na ostatke nalazišta s ukopanim (jamskim) objektima, a kako su prikupljeni keramički ulomci imali obilježja tzv. *impresso* kulture (6. tisućljeće pr. Kr.) bilo je posve jasno da je riječ o nalazištu iz vremena ranoga neolitika.

Od ukupno sedam detektiranih objekata samo je za tri moguće ostaviti stanovitu mogućnost da pripadaju nastambama jamskog tipa. Najizglednije kako je na istraživanom položaju boravila izrazito mala prapovijesna zajednica, a njezino je zadržavanje na tom mjestu limitirano na kratak vremenski raspon, možda ne duži od jedne sezone. Ipak, neolitičko nalazište na Rivinama spada u red rijetkih nalazišta iz tog perioda na otvorenome, i svakako važan reper u budućem proučavanju procesa neolitizacije na prostoru istočnojadranske kulturne regije, s naglaskom na njeno zaleđe.

Arheološko istraživanje starokršćanskog kompleksa u Docima

Lokacija: Doci, Gornja Vitina (Grad Ljubuški)

Vrijeme istraživanja: 2015.

Vrsta istraživanja: Revizijsko arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Starokršćanski sakralni i funeralni kompleks

Datacija: Kasna antika

Za vrijeme jedne istraživačke kampanje 2015. godine provedena su arheološka istraživanja revizijskoga karaktera na položaju kasnoantičke bazilike u Docima. Potreba za reambulacijom nametnula se iz više razloga poput: štire objave s prethodnih istraživanja, nedostatka ulomaka crkvenoga kamenog namještaja, nemogućnosti preciznijega datiranja objekta i sl. Stoga su kao glavni ciljevi istraživanja postavljeni: iskopavanje unutrašnjosti crkve, kako bi se pokušali dobiti odgovori bitni za faziranje pojedinih dijelova objekta, i sustavno iskopavanje okolnoga, do sada neiskopanoga područja, a sve radi dobivanja potpunije slike o samom nalazištu.

Revizijska istraživanja potvrdila su kako je starokršćanski crkveni kompleks podignut iznad grobnice otkrivene na prostoru ispod naosa i nartekusa, a koja je u jednome trenutku samostalno stajala na ovome položaju. Sama je crkva jednobrodna s polukružnom, u kvadrat upisanom apsidom na istoku i nartekсом širine broda na zapadu. Na sjevernoj strani cijelom dužinom crkve protežu se dvije prostorije, u zapadnoj većoj prostoriji otkrivena je krstionica, dok je s južne strane postavljena manja prostorija, kraća od crkve za dubinu apside, u kojoj je u prethodnim istraživanjima bila otkrivena grobnica. Iako je autor ranijih istraživanja (D. Sergejevski) pretpostavio da je crkva sagrađena u jednome zahvatu, revizijska istraživanja pokazala su postojanje barem dviju građevnih faza. Za sada se može reći da, sudeći po nalazima kamenoga namještaja, barem jedna građevna faza može biti datirana u drugu polovicu 6. st. Također, u neposrednoj blizini crkve pronađeni su ostatci dvojne kasnoantičke grobnice na svod, koja je vremenski i prostorno korespondirala s crkvom. Nakon istraživanja, bazilika je podvrgnuta primarnim postupcima konzervacije i prezentacije.

Arheološko istraživanje neolitičkog nalazišta Velike stine - Beriš

Lokacija: Velike Stine - Beriš, Humac (Grad Ljubuški)

Vrijeme istraživanja: 2016.

Vrsta istraživanja: Probno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Neolitičko naselje

Datacija: Srednji neolitik

Godine 2016. provedena su arheološka iskopavanja na položaju Velike stine (Beriš – Humac, Općina Ljubuški). Riječ je o neolitičkom nalazištu nasebinskoga tipa koje do sada nije bilo poznato u stručnoj literaturi i koje popunjava prazninu koja postoji u prostornoj disperziji i distribuciji neolitičkih nalazišta s prostora Hercegovine. Ukratko, riječ je o prapovijesnome razdoblju obilježenim značajnim, prije svega društvenim, promjenama koje su implicirale čitav niz novih pojava u materijalnoj i duhovnoj kulturi prapovijesnih ljudskih zajednica. Novum, koji bitno određuje neolitik, gospodarstvo je temeljeno na stočarstvu i zemljoradnji, te je, kao posljedica toga prihvatljiviji sjedilački način života u naseljima permanentnijega tipa. Na spomenutom nalazištu pronađeni su tragovi naselja na otvorenome, u vidu nastambi sa sačuvanim kamenim podnicama i rupama za stupove (jedini sigurni tragovi neolitičkih nastambi u Hercegovini), te brojna pokretna arheološka građa, kao što su ulomci keramičkih posuda, sjekire od glačanoga kamena, kameni rastirači i žrvnjevi, sječiva i odbojci od opsidijana i kremenca, a izvjesnu zanimljivost svakako predstavljaju nalazi ulomaka kulturnih posuda tzv. ritona. Prema pronađenoj pokretnoj arheološkoj građi nalazište na Berišu datiramo u vrijeme srednjega neolitika, dakle oko 4500 g. pr. Kr.

Istraživanje antičkog rimskog vojnog logora na Gračinama

Lokacija: Gračine, Humac (Grad Ljubuški)

Vrijeme istraživanja: 2017. - 2018.

Vrsta istraživanja: Sustavno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Antički rimski vojni logor

Datacija: Rana antika

Istraživanja antičkoga rimskog vojnog kompleksa (logora) na Gračinama organizirana su u dvije istraživačke kampanje, 2017. i 2018. godine. Istraživanjima je prethodilo detaljno geofizičko snimanje nalazišta koje je urađeno u suradnji s Institutom za arheologiju Sveučilišta u Varšavi, zahvaljujući čemu su se sama iskopavanja mogla provoditi ciljano. Tako su otkrivene nove arhitektonske cjeline – centurionov stan i vojne barake, koje korenspondiraju s ranije istraživanim dijelovima kompleksa. Prilikom istraživanja pronađena je i važna arheološka građa od koje izdvajamo dio odvodnoga drenažnog sustava, dijelove popločanih komunikacija između različitih dijelova logora, više rimske numizmatike iz 1. st., dijelove konjske opreme, pružje, tokeni, fibule, više ulomaka staklenih i keramičkih posuda i sl. S obzirom na dosadašnje rezultate istraživanja lako je zaključiti kako je riječ o jednome od najvažnijih i najzanimljivijih antičkih rimskih nalazišta na prostoru Bosne i Hercegovine, koje nudi prvorazredne odgovore o pravcima i mehanizmima kojima se odvijao proces romanizacije na tome dijelu istočne jadranske obale i zaleđa. Također, bitno je istaknuti kako je nalazište rimskoga vojnog logora na Gračinama na izvanredan način predstavljeno, vrednovano i revitalizirano, uz izgradnju posjetiteljskoga centra s muzejom i popratnim sadržajima uz samo nalazište.

Arheološko istraživanje prapovijesne kamene gomile u Drinovcima

Lokacija: Veliki Otok - Ploca, Drinovci (Općina Grude)

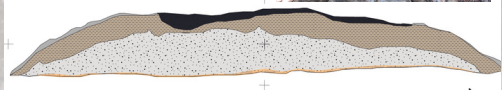
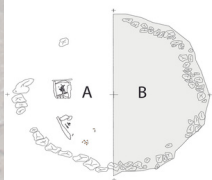
Vrijeme istraživanja: 2018.

Vrsta istraživanja: Zaštitno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Prapovijesna kamena gomila

Datacija: Rano i srednje brončano doba, kasni srednji vijek

Na koncesijskome polju tvrtke za eksploatacije kamena Platica – Žurkovača d. d. u Drinovcima (Općina Grude) provedena su zaštitna arheološka istraživanja. Navedeno je značilo istraživanje i prikupljanje dragocjenih, znanstveno upotrebljivih podataka prije micanja same gomile. Podatci dobiveni istraživanjem prapovijesne kamene gomile dali su nam dragocjen uvid u pogrebne prakse koje vežemo za fenomen gomila, od prapovijesti do kasnoga srednjeg vijeka, te su tako nadopunili postojeće i pomogli stvoriti nove interpretativne modele vezane za spomenute aktivnosti. Korpus gomile bio je sačinjen od prikupljena/lomljena kamena, dok je njezina kružna osnova bila naglašena s kamenim vijencem izgrađenim od jednoga do dva reda kamena. Ukupno je otkriveno pet grobova/ukopa u gomili. Svi su grobovi bili orijentirani zapad – istok. Tri groba pripadala su starijemu ukopnom horizontu gomile i možemo ih grubo datirati u rano i srednje brončano doba, dok su preostala dva pripadala mlađemu ukopnom horizontu gomile koji datiramo u kasni srednji vijek. Od nalaza u grobovima ističu se dva primjerka nakita za glavu izrađena od dvostruke spiralno savijene zlatne žice koje prema njihovim tipološko-stilskim osobinama datiramo u vrijeme srednjega brončanog doba (oko 15. st. pr. Kr.), što ih čini najstarijim zlatnim predmetima u Bosni i Hercegovini! Analiza zlatnih nalaza urađena je u laboratoriju Federalnoga zavoda za mjeriteljstvo u Sarajevu i u laboratoriju Centra Metris u Puli. Nadalje, kako bi se pokušao povezati apsolutni datum sa zlatnim nalazima iz groba, koštani uzorak iz groba poslan je na radiokarbonsku analizu u Beta Analytic laboratorij u Miami (Florida).

Arheološko istraživanje na položaju Grebine na brdu Mrljanovac

Lokacija: Grebine – Mrljanovac, Gornji Radišići (Grad Ljubuški)

Vrijeme istraživanja: 2019.

Vrsta istraživanja: Sustavno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Groblje helenističkog tipa

Datacija: Razvijeno i mlađe željezno doba

Studij arheologije organizirao je istraživanje na nalazištu Grebine na brdu Mrljanovac tijekom jedne kampanje 2019. godine. Riječ je o groblju helenističkoga tipa na kojemu se istraživanja vrše od 2016. godine. Ukopi u groblju obavljani su u zajedničkim grobnicama osebujne suhozidne arhitekture sa središnjom grobnom komorom. Osim skeletnih ostataka prikupljena je i važna pokretna arheološka građa u vidu brojnih ulomaka fine importirane keramike (e. g. gnathia, bradavičasti kantarosi, skifosi...), oružja, luksuznoga nakita i dijelova nošnje, perli od jantara, staklene paste i poludragoga kamena, srebrnih grčki drahmi i dr. Također, bitno je napomenuti kako groblje na položaju Grebine zasada nema analogija na prostoru Bosne i Hercegovine i jedino nam pruža izravne dokaze o razvijenoj mreži kontakata prapovijesnih zajednica s prostora zapadne Hercegovine (Ljubuški) i grčkih kolonista na užemu prostoru jadranske obale. Upravo na groblju helenističkoga tipa na Mrljanovcu možemo prepoznati novine u religijske sustavu indigenih prapovijesnih zajednica s toga prostora, gdje zorno vidimo kako su istaknutiji članovi društva ujedno bili i nositelji kontakata s, u kulturnome i civilizacijskome smislu u to vrijeme, razvijenijim grčkim svijetom, pod čijim utjecajem akceptiraju i nova duhovna strujanja vezana za pogrebne prakse.

Arheološko istraživanje nalazišta Stari grad Visoki

Lokacija: Stari grad Visoki, brdo Visočica (Grad Visoko)

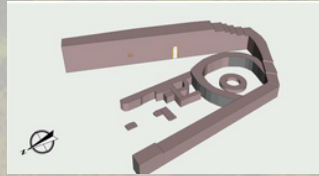
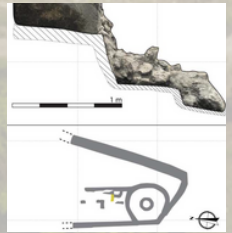
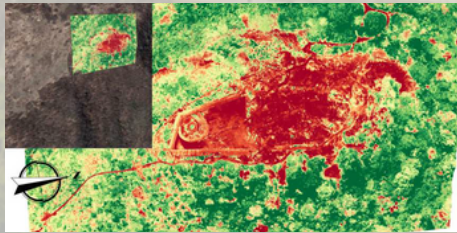
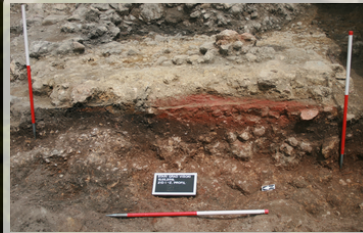
Vrijeme istraživanja: 2019.

Vrsta istraživanja: Revizijsko arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna utvrda

Datacija: Kasni srednji vijek

Stručni tim Studija arheologije Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, na temelju Ugovora o vršenju usluga potpisanoga sa Zavičajnim muzejom iz Visokoga, 2019. godine uspješno je proveo arheološka istraživanja na platou Staroga grada Visoki, na brdu Visočica. Naime, riječ je o nalazištu koje uživa najvišu kategoriju državne zaštite (nacionalni spomenik) i jednome od najvažnijih lokaliteta srednjovjekovnoga razdoblja na prostoru Bosne i Hercegovine. Arheološka istraživanja vršena su u skladu s projektnim zadacima definiranim tenderskom dokumentacijom, a podrazumijevali su izvođenje samoga procesa arheoloških iskopavanja (odnosno revizijska iskopavanja već istraživana južnog dijela nalazišta, kako bi se dovela u stanje za konačnu konzervaciju, restauraciju i prezentaciju), georeferenciranje i prikupljanje prostornih podataka na nalazištu (koji će eventualno pomoći u rasvjetljavanju međusobnih relacija između pojedinih arhitektonskih elementa, kako u relativno kronološkome tako i u funkcionalnome smislu, pri izradi i primjeni određenih interpretativnih modela) i geofizička istraživanja. Važno je istaknuti kako su revizijskim iskopavanjima definirane i nove, do tada nepoznate, zidane strukture, kojima je ustanovljen novi, u relativno-kronološkome smislu stariji građevinski horizont na istraženome dijelu lokaliteta. Isto tako, istraživanja Studija arheologije detektirala su i do tada nepoznate prapovijesne depozite na zapadnome dijelu lokaliteta. Dok će rezultati geofizičkih istraživanja omogućiti ciljana iskopavanja na neistraženom sjevernom dijelu nalazišta.

Arheološko istraživanje nalazišta Stari grad Ljubuški

Lokacija: Stari grad Ljubuški (Grad Ljubuški)

Vrijeme istraživanja: 2020. - 2021.

Vrsta istraživanja: Sustavno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Srednjovjekovna utvrda

Datacija: Kasna antika, kasni srednji vijek

Lokalitet Stari grad u Ljubuškom već stoljećima predstavlja najvažniju i najprepoznatljiviju kulturno-povijesnu vizuru i identitet grada Ljubuskoga. Međutim, njegova prva arheološka istraživanja provedena su tek 2020. i 2021. godine, i to u dvije istraživačke kampanje koje je proveo Studij arheologije. Istraživanja su provedena u sklopu projekata FORT – NET i HeritageREVIVED, IPA i INTERREG IPA programa prekogranične suradnje. Prva istraživačka kampanja bila je manjeg opsega, a koncentrirana je na područje tzv. južnoga gradskog obora, dok je druga bila većega opsega te su istraživanja bila koncentrirana na nekoliko zona, prvenstveno na središnji gradski prostor (prostor kule „Herceguše“), ali su otvorene i probne sonde na prostoru tzv. Velikog obora i unutar prostorije uz veliku cisternu, a isto nastavljeno je istraživanje uz rub južnoga obora. Među najvažnije rezultate spomenutih istraživanja možemo ubrojiti otkriće prethodno nepoznate arhitekture i pripadajuće sitne građe iz kasnoantičkog razdoblja, otkriće novih kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih arhitektonskih cjelina te doprinos razumijevanju iskorištenosti gradskoga prostora u pojedinim povijesnim razdobljima. Također, spomenuto nalazište podvrgnuto je postupcima opsežne konzervacije i restauracije, nakon čega će biti na odgovarajući način predstavljeno i samim time vrednovano.

Arheološko istraživanje nalazišta Krešića greblje

Lokacija: Krešića greblje, Paoča (Općina Čitluk)

Vrijeme istraživanja: 2020. - 2021.

Vrsta istraživanja: Probno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Nekropola stećaka

Datacija: Kasni srednji vijek

Arheološko istraživanje nekropole stećaka Krešića greblje u selu Paoča kod Čitluka provedeno je u okviru jedne istraživačke kampanje 2021. godine. Ciljevi istraživanja bili su sljedeći: dobiti uvid u postojanje ili nepostojanje starijega ukopnog sloja (s obzirom na to da je središnja skupina stećaka položena na blagome zemljanom humku), dobiti podatke o arhitekturi grobova i odnosu stećak – grob te, u konačnici, podatke u svezi s primjenjivanim pogrebnim praksama i kulturno-povijesnom atribucijom grobova.

Tijekom istraživanja evidentirani su grobovi s grobnom arhitekturom od okomito postavljenih neobrađenih kamenih ploča te ukopi u običnoj zemljanoj raci s ili bez kamenih vijenaca. Grobovi su bili položeni u redove i orijentirani u smjeru zapad – istok i sjever – jug. U četiri istražena groba pronađeni su osteološki ostatci ukupno šest individua. Pokojnici su u grobove polagani u ispruženome položaju – na leđa. Od nalaza pronađenih u istraženim grobovima izdvajaju se nalazi željeznoga nožića, potkova za obuću, perlice i krajcara.

Također, u sklopu arheoloških istraživanja urađena je i bioarheološka analiza prikupljenih humanih ostataka, čiji su rezultati ukazali na brojne patološke promjene na zglobovima i kralježnici stanovnika Paoče u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka, što indicira kako je zajednica pokopana u Krešića greblju bila izložena različitim vrstama stresa – zarazne bolesti, anemija, nehigijenski način života, loša ili neredovita prehrana i sl.. Isto tako na Institutu za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju u Sarajevu provedene su i DNK analize. Međutim, zbog generiranih DNK profila nije bilo moguće ustvrditi blisko biološko srodstvo između osoba na istraživanoj nekropoli, dok su 14C analize pokazale da je istraživano groblje u Paoči bilo u uporabi više od tri stoljeća.

Arheološko istraživanje gradine na brdu Lib

Lokacija: Brdo Lib, Kongora - Borčani (Općina Tomislavgrad)

Vrijeme istraživanja: 2020. - 2021.

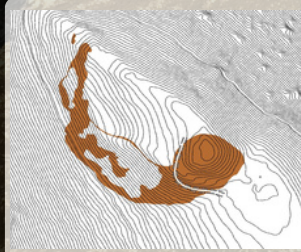
Vrsta istraživanja: Probno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Gradina

Datacija: Kasno brončano doba, željezno doba, antički rimski period

Nakon probnih arheoloških istraživanja provedenih 2020. godine stručni tim Studija arheologije Sveučilišta u Mostaru nastavio je s arheološkim istraživanjima na nalazištu gradinskoga tipa na brdu Lib. Riječ je o izuzetno važnu nalazištu na koji većina autora ubicira predrimski Delminij – centar prapovijesne delmatske zajednice. Istraživanja su podrazumijevala sondiranja gradinskoga platoa i terasastih formacija na vanbedemskome prostoru gradine radi dokumentiranja stratigrafske/naseobinske sekvence i njihovih međusobnih relacija, u kulturno-kronološkome smislu i u smislu sagledavanja korištenja ukupnih prostornih i organizacijskih kapaciteta nalazišta te debljine i stupnja očuvanosti kulturnih slojeva na različitim položajima, kako samoga gradinskog platoa tako i terasastih formacija na padinama gradine.

Uz bogatu pokretnu arheološku građu kao što su: ulomci keramičkih posuda koje atribuiramo u široki vremenski raspon od kasnoga brončanog do kasnoantičkoga razdoblja; metalni dijelovi nošnje (fibule i aplikе) iz antičkoga rimskog razdoblja te ulomci antičke rimske kamene (mramorne) plastike. Na platou gradine istraženi su i ostatci objekta sa sačuvanim zidovima povezanim žbukom (opus signinum) i s podnicama iz više faza kroz koje je objekt bio korišten. Kuriozitet po pitanju nalaza svakako predstavljaju i prikupljeni uzorci žitarica iz prapovijesnoga sloja, što ih čini najstarijim poznatim žitaricama promatranoga prostora.

Arheološko istraživanje pećine na Zaskoku

Lokacija: Peć Mlini, Drinovci (Općina Grude)

Vrijeme istraživanja: 2022.

Vrsta istraživanja: Sustavno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Pećina (spilja)

Datacija: Novi vijek

Pećina na Zaskoku znanstveni je interes privukla iz više razloga, kako zbog svoga položaja i prirodnih preduvjeta – e. g. ulaz orijentiran u južnijem smjeru, čime je osigurana dovoljna količina dnevnoga svjetla tijekom godine; horizontalan odnos „poda“ i „stropa“ pećine; relativno nizak stupanj vlažnosti i dostupnost osnovnih životnih resursa u blizini, tako i zbog površinskih nalaza – keramički ulomci brončanodobne i antičke rimske provenijencije. Također, jedan je od ciljeva bio dobivene podatke konvergirati s već istraženom Ravliča pećinom koja se nalazi stotinjak metara sjevernije. No, istraživanja pećine na Zaskoku pokazala su dosta drugačiju sliku od očekivane. Naime, unutar same pećine detektirani su tragovi objekta koji je najizglednije služio u gospodarske svrhe, odnosno bio je u bliskoj korespondenciji s mlinicama u njegovu podnožju. Na navedeno indicira i novovjekovna staza koja je nekad vodila do mlinica i prolazila uz sami ulaz pećine. Isto tako, pokretnu arheološku građu (a priori keramičke ulomke, željezno oruđe i dijelove arhitekture), koju dovodimo u vezu s navedenim objektom, također atribuiramo u vrijeme novoga vijeka. Ispod istraženih slojeva iz novoga vijeka nalazio se geološki sloj tzv. vučenog nanosa koji je nastao djelovanjem vode. Drugim riječima, u vrijeme ranijih prapovijesnih i povijesnih razdoblja (od kojih neka odgovaraju vremenu korištenja Ravliča pećine) kroz pećinu na Zaskoku tekla je voda te iz toga razloga nije bila intenzivnije korištena, sve do novoga vijeka kada je dotadašnji vodeni tok dislociran nešto niže, a sezonski je aktivan i dandanas.

Arheološko istraživanje prapovijesne kamene gomile na Petnjiku

Lokacija: Brdo Petnjik, Drinovci (Općina Grude)

Vrijeme istraživanja: 2022.

Vrsta istraživanja: Sustavno arheološko istraživanje

Vrsta nalazišta: Prapovijesna kamena gomila

Datacija: Rano i srednje brončano doba

Prapovijesna kamena gomila smještena je na južnoj padini brda Petnjik, nedaleko od Ravlića pećine. Riječ je vrsti grobnoga monumenta – grobnice koju prvenstveno vežemo za vrijeme brončanoga doba širega prostora istočnoga Jadrana. Istraživanjem kamene gomile pronađena su ukupno tri groba s arhitekturom u vidu kamenih škrinja. Kosturni ostatci pokojnika pronađeni su u izuzetno lošem stanju. Međutim, na temelju položaja dugih kostiju i prema čvrstim analogijama s već istraženih nalazišta istoga tipa s kulturno srodnih prostora sigurno je kako su pokojnici u grobove polagani u zgrčenome položaju, s orijentacijom zapad (glava) – istok (noge), što je činilo već ustaljenu pogrebnu praksu u okviru religijskoga sustava brončanodobnih zajednica promatranoga prostora. Najzanimljivije podatke nam je dao grob – 2 koji je sadržavao dva ukopa, jedan iznad drugoga te grobne priloge. Grobni prilozii pronađeni su u okviru mlađega ukopa groba – 2, a riječ je o kresivu od bijeloga kremenja i ulomcima tipične litzen keramike. Upravo na temelju tipoloških obilježja tzv. licenske keramike, koja predstavlja snažan kronološki reper brončanoga doba kulturne regije, mlađi ukop groba – 2 možemo sa sigurnošću datirati u vrijeme druge polovice ranoga i prijelaza u srednje brončano doba (Br. A2 / Br. B1) – i. e. 19. – 17. st. pr. Kr.).

Korišteni izvori:

Colin Renfrew, *Archaeology: The Key Concepts*, London New York 2005; Tihomila Težak - Gregl, *Uvod u prapovijesnu arheologiju*, Zagreb 2011; Nina Čuljak - Tino Tomas, Terenska istraživanja Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta u Mostaru, *Hum* br. 10, Mostar 2013; Tomislav Šola, *Javno pamćenje – Čuvanje različitosti i mogući projekti*, Zagreb 2014; *Nastavni plan i program preddiplomskog i diplomskog Studija arheologije*, Mostar 2018; Barbara Floričić - Tamara Floričić, *Kulturna baština u turističkoj destinaciji: vrednovanje i održivi menadžment*, Pula 2019. i dr.

Kontakt:

Adresa: Studij Arheologije, Filozofski fakultet (Ured 40.), Matice hrvatske bb, 88000 Mostar

Transakcijski račun: 3381302271315826

IBAN: BA39 3381 3048 3209 1576) – devizni (EUR i HRK)

SWIFT: UNCRBA22 UniCredit Bank BiH